

หน้าท่านที่ริมบาทวิถีบริเวณรัฐสภา ท่านก็ทำเมินเฉยเหมือนไม่รู้จัก ข้าพเจ้าคิดว่าท่านคงจะกำลังใช้สมองหมกหมุ่นครุ่นคิดอยู่ ทำให้มองไม่เห็นข้าพเจ้าทั้ง ๆ ที่ท่านรู้จักดี ถ้าเป็นคนอื่น ก็อาจจะคิดว่าท่านหยิ่งจองหองและดูถูกคน ก็เห็นได้ แล้วก็พูดกันต่อ ๆ ไปเป็นผลเสียแก่ตัวท่าน

ประวัติย่อ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

เกิด นครสวรรค์ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๔๘
ยังมีชีวิตอยู่

การศึกษา ปริญญา บีเอ เกียรตินิยมมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด อังกฤษ
เนติบัณฑิตอังกฤษ เนติบัณฑิตไทย

เป็นนายกรัฐมนตรี ๑๓ กันยายน ๒๔๘๘-๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๘ ยุบสภา
๒๑ กุมภาพันธ์-๖ มีนาคม ๒๕๑๘ ลาออก
๒๑ เมษายน ๒๕๑๕-๒๓ กันยายน ๒๕๑๕ ลาออก
๕ ตุลาคม ๒๕๑๕-๘ ตุลาคม ๒๕๑๕ รัฐประหาร

๑. นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) นายกรัฐมนตรีคนที่ ๗ “รัฐบุรุษอาวุโส”

๑. อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ และมีราชทินนามว่า หลวงประดิษฐมนูธรรม เมื่อลาออกจากบรรดาศักดิ์สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ไม่ได้ขอคืนบรรดาศักดิ์ในภายหลัง คนส่วนมากจึงเรียกท่านว่าอาจารย์ปรีดี ข้าพเจ้าเป็นลูกศิษย์อาจารย์ปรีดี เมื่อท่านสอนกฎหมายปกครองที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๗๔ นักเรียนกฎหมายรุ่นนี้ประมาณกว่า ๑๐๐ คน สอบจบเป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งขณะนั้นโรงเรียนกฎหมายได้โอนไปสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอีกหนึ่งปีต่อมาได้โอนออกจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปตั้งเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ภายหลังตัดคำว่า การเมืองออก คงเหลือแต่ชื่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ที่ริเริ่มตั้งมหาวิทยาลัยนี้คืออาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ประศาสน์การ (อธิการบดี) คนแรก ฉะนั้นจึงไม่น่าจะแปลกใจเลยว่า ทำไมชื่ออาจารย์ปรีดีจึงยังเป็นที่รู้จักกันตลอดมา แม้ท่านจะจากมหาวิทยาลัยแห่งนี้ไปนานมาแล้ว

๒. อาจารย์ปรีดี เป็นเนติบัณฑิตไทย เมื่อเรียนจบจากโรงเรียนกฎหมายไทยแล้ว ท่านได้รับทุนไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส ประเทศฝรั่งเศส ท่านเรียนได้ดีมาก และจบวิชากฎหมายเป็นด็อกเตอร์องครีวและได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์ด้วย การเรียนจบวิชาทั้งสอง

“รัฐบุรุษอาวุโส” เป็นเกียรติยศที่ทางราชการมอบให้อาจารย์ปรีดี ในฐานะที่ได้ทำงานอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ทั้งในทางการเมือง การปกครอง การต่างประเทศ การเศรษฐกิจและการศึกษา ก่อนที่จะประสบเคราะห์กรรมทางการเมือง

ในครั้งนั้น ต้องนับว่าเด่นมาก เพราะท่านเป็นคนแรกของเมืองไทย มีเรื่องเล่ากันว่า ขณะที่เรียนอยู่ปารีส อัครราชทูตไทยได้รายงานมายังรัฐบาลไทยว่า ควรเรียกท่านกลับเมืองไทย เพราะท่านมีพฤติกรรมในทางที่จะเป็นภัยแก่ระบอบการปกครองไทย ด้วยท่านมีความโน้มเอียงไปทางซ้ายสุด อาจจะคิดร้ายก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทย แต่สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่านายปรีดีเป็นนักเรียนชั้นดี จึงโปรดเกล้าฯ ให้เรียนต่อจนจบเป็นดอกเตอร์ แล้วกลับมารับราชการที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ซึ่งขณะนั้นเรียกว่ากรมร่างกฎหมาย จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐมนูธรรมดั่งได้กล่าวแล้ว

๓. ในการทำราชการ ปรากฏว่าหลวงประดิษฐ์ทำงานได้ดีมาก และได้รับเชิญให้ไปสอนที่โรงเรียนกฎหมายด้วย หลวงประดิษฐ์ได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นแห่งหนึ่งชนิดสีดาสัน และได้ออกหนังสือพิมพ์ชนิดสีดาสันด้วย หนังสือพิมพ์รายเดือนที่เรียกว่าวารสารนี้ ส่วนมากจะพิมพ์เรื่องเกี่ยวกับกฎหมาย และภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้พิมพ์เรื่องเศรษฐกิจด้วย ข้าพเจ้าเองเคยเขียนเรื่องเกี่ยวกับปัญหาแรงงาน ไปลงหนังสือเล่มนี้เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๗๘ ขณะนั้นข้าพเจ้าได้สมัครเข้าเรียนปริญญาโททางเศรษฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง และสนใจในวิชานี้มาแต่ครั้งนั้น

๔. ในระหว่างรับราชการและระหว่างการสอน อาจารย์หลวงประดิษฐ์เป็นที่รักใคร่ของบรรดาข้าราชการผู้ร่วมงาน ตลอดจนบรรดาศิษยานุศิษย์ ซึ่งไปมาหาสู่ท่านอยู่เสมอ ความสัมพันธ์กับผู้ที่ร่วมกันปฏิวัติระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นไปอย่างลับ ๆ รู้กันเฉพาะในหมู่ผู้ก่อการที่เป็น

ทหาร ตำรวจ พลเรือนบางคนเท่านั้น แม้แต่นักเรียนกฎหมายรุ่นข้าพเจ้าที่ได้ร่วมในการปฏิวัติครั้งนั้น ก็มีอยู่เพียง ๑-๒ คนเท่านั้น อาทิเช่น ดร. ทองเปลว ชลภูมิ เป็นต้น การเก็บความลับในครั้งนั้นต้องนับว่าทำได้แนบเนียนดีมาก ผิดกับระยะหลัง ๆ นี้ในเมืองไทยกลับปรากฏว่าเก็บความลับแทบไม่ได้เลย ไม่ว่าในระดับราชการชั้นสูงหรือชั้นต่ำ พุดอะไรกันในที่ประชุม ช่วงเวลาเดียวเดี๋ยวก็ลวงรู้ไปภายนอกไกล ๆ นับว่าเป็นจุดอ่อนในการบริหารราชการแผ่นดินไทยสมัยนี้มาก ซึ่งควรจะเป็นบทเรียนที่คนรุ่นนี้ควรคิดหาทางแก้ไขป้องกันต่อไป

๕. ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น พันเอกพระยาพลพลพยุหเสนาเป็นหัวหน้าใหญ่ และเป็นหัวหน้าฝ่ายทหารด้วย ส่วนอาจารย์ปรีดีเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน ไม่ว่าอาจารย์ปรีดีจะดำริหรือทำอะไร ก็มีผู้ให้ความสนับสนุนร่วมมือด้วยดีตลอด เพราะเชื่อมั่นในความสุจริตใจและในคุณธรรมของท่าน ท่านเกลียดคนโกง คนทุจริตมาก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เช่นเดียวกับรัฐบุรุษและนักการเมืองทั่วโลก ลูกน้องผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือญาติของนักการเมือง มักจะถือโอกาสกอบโกยความร่ำรวยทำการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง โดยหัวหน้าไม่ได้อำนาจด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อประธานาธิบดีชาตต์ของอียิปต์ถูกผู้ก่อการร้ายประหารแล้ว สมัยบูบารัคเป็นประธานาธิบดีต่อมา ก็ปรากฏว่าพี่ชายของชาตต์ได้อำนาจโกงทรัพย์สินไว้มาก เหตุการณ์ทำนองเดียวกันได้เกิดขึ้นเมื่อประธานาธิบดีปากกุงฮ์ของเกาหลีใต้ซึ่งถูกผู้คิดร้ายประหารไปแล้ว แม้ประธานาธิบดีโงดึนเดียมของเวียดนามใต้ หรือแม้ประธานาธิบดีมากอสของฟิลิปปินส์ ทั้ง ๆ ที่มีชีวิตอยู่ การฉ้อโกงทุจริตก็มีรายงานข่าวปรากฏ

อยู่เสมอ ฉะนั้น จึงเป็นบทเรียนว่า ถ้าใครเป็นใหญ่เป็นโตขึ้นมาในทาง การเมือง ก็ควรระวังญาติมิตรและพวกพ้องอย่าให้ทำความเดือดร้อนแก่ ประชาชนและชาติบ้านเมือง เพราะจะนำความเสื่อมเสียมาสู่ตัวท่านและ วงศ์ตระกูลได้

๖. อาจารย์ปรีดีได้ร่วมกับรัฐบาลตั้งแต่เจ้าคุณมโนปกรณณ์เป็นนายก รัฐมนตรีคนแรกและต่อ ๆ มา ท่านได้ร่วมในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ดังข้าพเจ้าได้เขียนไว้ใน บทที่ว่าด้วยเจ้าคุณมโนปกรณณ์ นายกรัฐมนตรีคนแรกแล้ว ระหว่างนั้น อาจารย์ปรีดีได้ยกร่าง โครงการเศรษฐกิจของประเทศไทยเสนอรัฐบาล พระยามโนฉบับหนึ่ง โครงการนี้รัฐบาลพระยามโนได้นำขึ้นทูลเกล้า ๆ ถวายสมเด็จพระปกเกล้าด้วย คณะรัฐมนตรีส่วนหนึ่งเห็นว่าโครงการนี้มี ลักษณะเป็นสังคมนิยมชายสุด ซึ่งถ้านำมาใช้ก็อาจจะทำให้ประเทศไทย มีลักษณะเป็นเหมือนโซเวียต นายกรัฐมนตรีเจ้าคุณมโนก็มีความเห็นทำนอง นี้ จึงได้ประกาศปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา โดยอ้างว่าโครงการ เศรษฐกิจดังกล่าวจะนำมาซึ่งความยุ่งยาก กระทบกระเทือนถึงความ มั่นคงของชาติบ้านเมือง การงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราเช่นนี้ ในความ เห็นของข้าพเจ้าก็เท่ากับเป็นการรัฐประหารนั่นเอง ผลต่อมาคือรัฐบาล ได้สั่งให้อาจารย์ปรีดีเดินทาง ออกนอกประเทศไปพำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ถูกศิษย์จำนวนมากของท่านได้ไปส่งอาจารย์ปรีดีลงเรือที่ท่าเรือแองโกล ไทยหรือบอร์เนียวในสมัยนั้นด้วย

๗. เมื่ออาจารย์ปรีดีเดินทางไปแล้ว พระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่ง เป็นรัฐมนตรีร่วมคณะกับเจ้าคุณมโนปกรณณ์ ก็ได้ลาออกจากตำแหน่ง อ้าง

ว่าเจ็บป่วย หนังสือพิมพ์ไปสัมภาษณ์ท่าน ท่านชี้หัวใจบอกว่าเจ็บที่นั่น ซึ่งก็คงไม่มีใครคิดว่าท่านเจ็บใจเพราะผู้ร่วมก่อการของท่านคนสำคัญคน หนึ่งต้องถูกเนรเทศไป คงคิดว่าท่านป่วยเป็นโรคหัวใจจริง ๆ ต่อมาวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ พระยาพหลจึงได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจาก รัฐบาลพระยามโนปกรณณ์นิธิธาดา แล้วตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่โดยท่านเป็น นายกรัฐมนตรีเอง บทเรียนนี้ก็คือ ในการทำงานสำคัญ ๆ เกี่ยวกับชาติ บ้านเมือง ผู้ก่อการส่วนใหญ่จะมีการสาบานร่วมกันว่าจะรักใคร่ปรองดอง กันไม่มากนัก เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งถูกรังแกผู้อื่นก็ต้องทำหน้าที่แก้ไขเหตุการณ์ ให้สามารถเรียกร่องเอาอำนาจที่สูญเสียไปนั้นกลับมาอีกให้จงได้ การจะ ทำงานใหญ่จะต่างคนต่างทำ โดยเพียงไว้ใจกันและทำอย่างหลวม ๆ นั้น เป็นโอกาสที่ฝ่ายปฏิบัติจะตอกล้มทำลายความสามัคคีกันได้ง่าย ๆ

๘. เมื่อเจ้าคุณพหลท่านเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว ก็ดำเนินการให้ อาจารย์ปรีดีเดินทางกลับจากฝรั่งเศส แล้วตั้งคณะกรรมการมี ดร. กฤษณ์ ชาวฝรั่งเศส แห่งคณะกรรมการกฤษฎีกา เสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ ประพันธ์ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ที่ปรึกษารัฐบาล และบุคคลอื่น ๆ ซึ่งทรงคุณวุฒิเป็นกรรมการเพื่อสอบสวนซักฟอกอาจารย์ปรีดีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ดังที่ผู้กล่าวหาหรือไม่ คณะกรรมการได้ใช้เวลาพอสมควรสอบสวน แล้ว ประกาศว่าอาจารย์ปรีดีไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าขอ บันทึกไว้ที่นอกแห่งหนึ่งว่า เมื่อปี ๒๕๒๔ ข้าพเจ้ากลับไปอยู่ที่ลอนดอน เกี่ยวเนื่องกับกรณีปฏิวัติยังเติร์กนั้น ได้ไปที่หอจดหมายเหตุอังกฤษ ได้อ่าน รายงานของเซอร์โยไซโครอสบี อัครราชทูตอังกฤษเขียนถึงรัฐบาลของเขา ว่า เขาได้อ่านแมนิเฟสโตของอาจารย์ปรีดี หรือที่เรียกว่าโครงการเศรษฐกิจ

กิจแล้ว มีความเห็นว่าอาจารย์ปรีดีไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ดังที่คนกล่าวหา
เลย

เอกสารที่ฝรั่งเศสเขียนในระยะหลัง ๆ เท่าที่ข้าพเจ้าได้อ่านเกี่ยวกับ
โครงการเศรษฐกิจของอาจารย์ปรีดี ข้าพเจ้าก็จะมองไปในแง่ที่ว่าอาจารย์-
ปรีดีเป็นผู้มีความคิดมองการณ์ไกลไปข้างหน้าก่อนคนอื่น ๆ ในรุ่นเดียวกัน
อาจารย์ปรีดีมีความคิดว่าประเทศที่ยากจนจะต้องมีโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ
ก่อนที่นักเศรษฐกิจในยุโรปและอเมริกาจะคิดเสียอีก มาในระยะ ๒-๓ ทศ-
วรรษนี้ เราจึงรู้ว่าความคิดเรื่องพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศโลกที่สาม รวม
ทั้งประเทศไทยนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่ง และเฉพาะเมืองไทย จอมพล
สฤษดิ์ก็ได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ๖ ปีมาใช้เป็นคนแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒
ซึ่งข้าพเจ้าก็ตั้งใจที่มีส่วนในการร่างโครงการนี้ ในขณะที่ข้าพเจ้าเป็นรอง-
เลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ และเป็นกรรมการบริหารด้วย

๕. เมื่ออาจารย์ปรีดีได้รับการลบล้างข้อกล่าวหาแล้ว ท่านได้เข้า
ร่วมในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อ ๆ มาได้ทำประโยชน์แก่
ราชการงานเมืองมาก เมื่อท่านเป็นรัฐมนตรีคลัง ก็ได้เลิกภาษีเงินรัษฎา-
การและแก้ไขปรับปรุงประมวลรัษฎากร (ภาษีสรรพากร) ภาษีศุลกากร
และภาษีสรรพสามิต ทำให้เก็บภาษีเพิ่มขึ้นมาก ทั้งนี้ก็โดยท่านมีพระองค์-
เจ้าวิวัฒนไชย ซึ่งเป็นนักการคลังชั้นเยี่ยมของเมืองไทยทรงให้ความร่วม
มือด้วย เมื่ออาจารย์ปรีดีเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ ท่านได้แก้ไขเปลี่ยนแปลง
สนธิสัญญาถ้อยคำบนานาประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เมื่อท่านเป็นรัฐมนตรี
มหาดไทยก็ได้ปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับเทศบาลและนำระบบเทศบาลที่ทันสมัย
มาใช้ในประเทศของเรา

อาจารย์ปรีดีเป็นผู้ที่เต็มไปด้วยความคิดริเริ่ม และเต็มไปด้วยพลัง
ในการบริหารงาน ไม่ว่าได้รับมอบหมายการงานใดให้ทำก็ทำอย่างเต็มที่
ขณะเดียวกันนั้นท่านก็ยังเป็นผู้ประสานการ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และการเมืองด้วย แม้ท่านจะหยุดสอนแล้ว แต่ตำราต่าง ๆ ที่ท่านทำไว้ก็
ยังใช้เป็นตำราของนักศึกษาอยู่ตลอดมา บรรดากฎหมายโบราณตั้งแต่ครั้ง
รัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งอาจารย์ปรีดีให้โรงพิมพ์ตี-
สัณจัดพิมพ์รวบรวมไว้ยังมีอยู่ในห้องสมุดใหญ่ ๆ ของมหาวิทยาลัยและ
ขององค์การอื่น ๆ ทั่วไป งานสำคัญ ๆ อย่างนี้มีบุคคลน้อยคนจะคิดทำ
หรือแม้คิดจะทำก็ทำไม่ได้ นอกจากจะมีกำลังกายกำลังใจถึงขนาดเท่านั้น
อาจารย์ปรีดีเป็นอัจฉริยะในเรื่องนี้ และเป็นบทเรียนที่คนคิดทำงานใหญ่
ควรจะเป็นแบบอย่าง

๑๐. อาจารย์ปรีดี เป็นนายกรัฐมนตรี ๓ ครั้งติดต่อกัน ตั้งแต่ ๒๔
มีนาคม ๒๔๘๕ จนถึง ๒๓ สิงหาคม ๒๔๘๕ ก็เริ่มเป็นเมอมมีการใช้รัฐ-
ธรรมนูญใหม่ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๘ นับรวมเวลาทั้ง ๓ คราวก็ได้ ๕ เดือนเท่า
นั้น

เหตุการณ์ในระยะ ๕ เดือนนั้นค่อนข้างยุ่งมาก เพราะเมื่อสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จกลับมาเมืองไทยไม่นาน ก็เสด็จสวรรคต
เพราะพระแสงปืน บุคคลที่เป็นฝ่ายปฏิบัติกับกลุ่มอาจารย์ปรีดีพยายาม
ทำให้เห็นว่าอาจารย์ปรีดีมีส่วนรู้เห็นด้วย อาจารย์ปรีดีได้ตั้งคณะกรรมการ
ทำนองศาลกลางเมืองขึ้นสอบสวนกรณีสวรรคตนี้ แต่ไม่อาจแก้สถานการณ์
ให้ดีขึ้นได้ เมื่อท่านมอบให้หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นนายกรัฐมนตรีต่อจาก
ท่านตั้งแต่ ๒๓ สิงหาคม ๒๔๘๕-๘ พฤศจิกายน ๒๔๘๖ ก็พอดีจอมพลผิน

ซุหลหวัน ได้ทำการรัฐประหารโดยอ้างเหตุการณ์เกี่ยวกับการสวรรคตของ
ในหลวงอานันท์มหิตลว่าเป็นการลอบปลงพระชนม์ จะต้องสืบหาตัวบุคคล
ผู้ทำผิดมาลงโทษ เป็นเหตุให้อาจารย์ปรีดีต้องหนีออกนอกราชอาณาจักร
ไปพำนักอยู่ในประเทศคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งไม่มีสัญญาในเรื่องการส่งผู้ร้าย
ข้ามแดน

อาจารย์ปรีดี ได้พำนักอยู่ในจีนจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงได้ย้าย
ไปพำนักอยู่ในฝรั่งเศส

๑๑. ระหว่างอยู่ในประเทศจีนนั้น มีข่าวว่าท่านได้ใช้ชีวิตอย่างสงบ
ส่วนใหญ่จะเป็นการอ่านหนังสือ ผู้ติดตามท่านหลายคนได้ให้ความร่วมมือ
กับฝ่ายปักกิ่งในการทำงาน แต่อาจารย์ปรีดีไม่ได้ให้ความร่วมมืออย่างใด
เลย ท่านกลับเตือนบุคคลเหล่านั้นอย่าได้หลวมตัวไปทำงานให้แก่ปักกิ่งจน
เป็นการเสียหายแก่ชาติบ้านเมืองไทย เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้ทราบจากข้าราชการ
ต่างประเทศท่านหนึ่ง ขณะที่ไปประจำอยู่กรุงลอนดอน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔
ท่านผู้เคยเป็นกงสุลไทยประจำฮ่องกง ท่านเล่าว่าได้ฟังจากคำบอกเล่า
ของकुณวัชรชัย ซึ่งหนีไปอยู่เมืองจีนพร้อมกับอาจารย์ปรีดีสมัยนั้น

ข้าพเจ้าคิดเอาเองว่า ถ้าอาจารย์ปรีดีเป็นคนใฝ่ฝันอยากจะเป็นใหญ่
และคิดจะแก้แค้นปฏิปักษ์ของท่านทางการเมืองแล้ว ท่านก็อาจจะไปฝึก
ฝึ่เข้ากับจีนแดงได้ และจีนแดงก็คงอำแขนรับ แต่อาจารย์ปรีดีเป็นรัฐ-
บุรุษอาวุโส ท่านเชื่อในความสุจริตใจของท่านเอง ท่านเป็นตัวของท่าน
เอง

เมื่อท่านอยู่ในฝรั่งเศส ทุกบทที่งานเฉลิมพระชนมพรรษาของพระ-
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อาจารย์ปรีดีจะไปร่วมในงานของสถานทูตไทย

ด้วยทุกราว ความรักชาติบ้านเมือง ศาสนา พระมหากษัตริย์ นั้น ข้าพเจ้า
คิดว่าท่านยังมีอยู่ พฤติการณ์และพฤติกรรมต่าง ๆ ของท่านทำให้เชื่อว่า
อาจารย์ปรีดีเป็นผู้ที่มีหลักการในการเกิดมาเป็นมนุษย์ เกียรติที่รัฐบาลยก
ย่องท่านว่าเป็นรัฐบุรุษอาวุโสนั้น ท่านยังรักษาไว้ได้โดยธรรมชาติของ
ท่านเอง

มีผู้บอกข้าพเจ้าว่า เมื่อธันวาคม ๒๕๒๖ อาจารย์ปรีดีอายุครบ ๘๒
ปีแล้ว แต่สุขภาพอนามัยทั้งกายและใจยังดีอยู่ ท่านยังทันสมัยอยู่ ลักษณะ
ท่าทางยังเป็นหนุ่มบ๊อง แต่แล้วพอถึง ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ท่านก็ถึง
อนิจกรรมอย่างกะทันหัน ที่บ้านพักในปารีส เพราะหัวใจวาย

๑๒. บทเรียนจากชีวิตของอาจารย์ปรีดี ดังได้กล่าวมาข้างต้นนี้
พอจะสรุปได้ว่า เมื่ออยู่ในวัยเรียนก็ต้องพยายามเรียนให้ดีที่สุด เมื่ออยู่
ในวัยทำงานราชการและสอน ก็พยายามชวนชวนนำความริเริ่มใหม่ ๆ มา
ใช้ได้มาก เช่น การสอนกฎหมายปกครอง ท่านก็เป็นคนริเริ่ม และใน
ครั้งนั้น แม้จะไม่มีรัฐธรรมนูญปกครองประเทศ (พ.ศ. ๒๔๗๔) ท่านก็
พยายามสอดแทรกสาระให้นักศึกษามองเห็นภาพของเสรีภาพในด้านต่าง ๆ
รวมทั้งการแบ่งแยกอำนาจธิปไตยของรัฐด้วย นับว่าท่านเป็นคนแรกที่
สอนรัฐธรรมนูญในประเทศไทย เมื่อท่านทำงานในทางการเมืองเป็น
รัฐมนตรี ข้าพเจ้าก็ได้เขียนไว้แล้วว่าท่านได้นำความริเริ่มมาใช้ในการ
ต่างประเทศ ในการเทศบาล ในการเศรษฐกิจเรื่องภาษีอากร ซึ่งถ้าจะคิด
เปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ ในไทยแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าเห็นจะหาคนทำงาน
มากเท่าอาจารย์ปรีดีได้ยาก

แต่ชีวิตการเมืองนั้นไม่แน่นอน อาจจะสมหวังผิดหวังระเห่ร้อน
ไป ดังชีวิตอาจารย์ปรีดีเป็นตัวอย่าง ประชาชนอเมริกันคนหนึ่งนิยามคำว่า

“นักการเมือง Politician” ว่า คือคนที่ทำสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้
ข้าพเจ้าคิดว่าอาจารย์ปรีดีได้ทำอะไรหลายอย่างดังว่านี้

มีผู้ถามข้าพเจ้าว่า ระยะเวลาที่ น.อ.อาจารย์ปรีดีแต่งตั้งนายความให้
ฟ้องบุคคลในเมืองไทยเป็นจำนวนมากหลายคดี เพราะเขียนข้อความโฆษณาที่
อาจารย์ปรีดีเห็นว่าไม่ถูกต้อง ข้าพเจ้าเห็นอย่างไร ข้าพเจ้าตอบว่าอาจารย์
ปรีดีคิดว่า อะไรที่ไม่ถูกต้องหากไม่แก้ไขแล้วประวัติศาสตร์อาจดลงไว้
ผิด ๆ จึงต้องฟ้องขอให้ศาลช่วยให้มีการแก้ไข ก็เท่านั้นเอง

๑๓. ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้พาพี่ชายคุณทองม้วน อัครถาวร ซึ่งได้
รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคามครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘
ไปพบอาจารย์ปรีดีครั้งหนึ่งถึงวังปารุสกวัน วันนั้นมีหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์
นั่งร่วมสนทนาอยู่ด้วย ข้าพเจ้ายังจำภาพและการสนทนาวันนั้นได้ดี ระยะเวลา
นั้นเป็นระยะที่ทางการเมืองมีการรวบรวมสมัครพรรคพวกให้สนองระบบ-
การเมืองประชาธิปไตย

อีกสองครั้งข้าพเจ้าไปพบอาจารย์ปรีดีที่บ้านถนนสีลม ไปกับพระ-
สันธิวิทยาพัฒนาพ่อตาของข้าพเจ้า เพราะท่านรู้จักกันสมัยคุณพระสันธิเมื่อ
เป็นผู้ดูแลนักเรียนอยู่ที่อังกฤษ การสนทนานั้นครั้งนั้นเกี่ยวกับปัญหาเรื่อง
ความขัดแย้งในวงราชการกระทรวงศึกษาธิการ ขณะนั้นคุณพระสันธิเป็น
ผู้ช่วยอธิบดีกรมสามัญศึกษา

เมื่อเสร็จเรื่องสนทนาแล้วแต่ละครั้ง อาจารย์ปรีดีจะบอกว่าวันนี้
หมดเรื่องสนทนาแล้ว ไว้พบกันวันหลัง เป็นการบอกให้แขกกลับโดย
สุภาพ ข้าพเจ้าคิดว่าเหมือนกัน ไม่เสียเวลาทั้งสองฝ่าย เมื่อข้าพเจ้าเป็น
เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา พ.ศ. ๒๕๑๑ เวลาไปหา มร. แมกนามารา ผู้ว่า-

การธนาคารโลก เขาจะใช้วิธีคล้ายกันคือ พอจบการสนทนาแล้ว จะมี
สัญญาณดังขึ้นผู้เป็นแขกและผู้เป็นเจ้าใจแล้ว ก็ต้องลากลับ

ข้าพเจ้าบันทึกเรื่องนี้ไว้พอเป็นบทเรียนสำหรับนักการเมืองและนัก-
ธุรกิจที่มั่งคั่ง ๆ ว่า จะแก้ปัญหาเรื่องรับแขกมาก ๆ ได้อย่างไรบ้าง

จากการสนทนากับอาจารย์ปรีดีในครั้งนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณอาจารย์
ปรีดีเป็นคนสุภาพไม่ถือตัว แต่มีลักษณะที่แปลกกว่าคนอื่น ๆ คือ ตัวของ
ท่านจะตั้งตรงอยู่เสมอ ไม่โอนเอียงอ่อนไหวตัวง่าย ๆ ไม่ว่าจะนั่งหรือยืน
หรือเดิน จะยกมือรับไหว้ใครก็ทำเป็นจิ้งหะ แสดงถึงความเข้มในอุปนิสัย
ไม่เหมือนเจ้าคุณพลพลพยุหเสนา หรือจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือ
นายคาง อภัยวงศ์ ซึ่งอ่อนตัวง่ายกว่า

ประวัติย่อหลวงประดิษฐมนูธรรม

เกิด อยุธยา ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓
อนิจกรรม ปารีส ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖
การศึกษา เนติบัณฑิตไทย
 ด็อกเตอร์อั่งดรวี ฝรั่งเศส
 ประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์ ฝรั่งเศส

เป็นนายกรัฐมนตรี

๒๔ มีนาคม ๒๔๘๕-๓ มิถุนายน ๒๔๘๕ รัฐธรรมนูญใหม่
๘ มิถุนายน ๒๔๘๕-๕ มิถุนายน ๒๔๘๕ ลาออก
๑๓ มิถุนายน ๒๔๘๕-๒๓ สิงหาคม ๒๔๘๕ ลาออก